

КОНКУРСНА РОБОТА

на тему: «Формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання»

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЕГКОГО СТУПЕНЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ	7
1.1. Теоретичний аналіз вивчення проблеми формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання	7
1.2. Дизонтогенез психічного розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня	9
1.3. Засоби візуальної підтримки, як засіб формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня	12
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЕГКОГО СТУПЕНЯ	17
2.1. Діагностика стану сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня	17
2.2. Рівні сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня	20
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЕГКОГО СТУПЕНЯ ЗАСОБАМИ ВІЗУАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ	21
3.1. Система роботи з формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня	21
3.2. Динаміка рівнів сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня	24
ВИСНОВКИ	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29
АНОТАЦІЯ	31
ДОДАТКИ	32

ВСТУП

Інтеграція України в європейський простір та імплементація інклюзивного підходу призвели до ґрунтовних трансформаційних змін освітньої парадигми. Суспільство переорієнтовується з медичної моделі сприйняття осіб з особливими освітніми потребами на соціальну модель, підґрунтям якої є реалізація права на освіту кожної дитини, незалежно від її можливостей чи досягнень. Нормативно-правове підтвердження впровадження інклюзії представлено у Конституції України (у ст. 53 вказано, що «кожен має право на освіту; повна загальна середня освіта є обов'язковою»), Законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», ратифікованій Конвенції про права осіб з інвалідністю.

Донедавна учні початкової школи з легкими порушеннями інтелектуального розвитку здобували освіту виключно за сегрегаційним типом, тобто в спеціальних освітніх установах. На сьогодні окреслена категорія учнів має право здобувати освіту не тільки в спеціальних установах, а й в інклюзивних закладах загальної середньої освіти.

Питання адаптації дітей до умов закладу загальної середньої освіти завжди було дискусійним. Діти з унормованим типом розвитку, вступаючи до початкової школи, стикаються з черговою віковою кризою, пов'язаною із набуттям нового соціального статусу та адаптацією до нових умов навчання. Діти з легкими порушеннями інтелектуального розвитку також проходять цей етап, але окрім зазначених психологічних аспектів, властиві їм дизонтогенетичні особливості ускладнюють процес формування навичок навчальної поведінки, що своєю чергою ускладнює процес включення в інклюзивний загальноосвітній простір та пролонгує терміни адаптації. Структура дефекту при порушеннях інтелектуального розвитку досить складна, саме тому, враховуючи сучасні тенденції суспільства щодо соціальної інклюзії, актуальним є питання формування навчальної поведінки у молодших школярів з легкими інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивного навчання.

Об'єкт дослідження – навчальна поведінка молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання.

Предмет дослідження – процес формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, практично розробити та експериментально перевірити систему роботи щодо формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

Досягнення поставленої мети вимагає рішення наступних **завдань**:

1. Узагальнити теоретичний матеріал з проблеми формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання.

2. Довести актуальність застосування методів візуальної підтримки для формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

3. Виявити рівні сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

4. Розробити систему роботи з формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня та експериментально перевірити її ефективність.

Методи дослідження:

- теоретичні методи: вивчення і теоретичне узагальнення наукових матеріалів зі спеціальної літератури з проблематики дослідження; аналіз анамнестичних даних; бесіди з батьками, вчителями, асистентами вчителів з метою визначення актуального рівня сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня;

- емпіричні методи: праксиметричні (вивчення та аналіз інноваційного педагогічного досвіду), діагностичні (інтерв'ювання), констатувальний та формувальний експерименти;

- математико-статистичні – кількісний і якісний аналіз експериментальних даних щодо рівнів сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня, методи статистичної обробки даних за Q-критерієм Розенбаума з метою підтвердження того факту, що суттєві зміни між співвідношенням статистичних показників рівня сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня є наслідком застосування запропонованої системи роботи, а не впливом фактору випадковості.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають у доповненні теорій і методик формування навчальної поведінки; визначенні коефіцієнтів та рівнів сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

Практична значущість одержаних результатів дослідження полягає в апробуванні системи роботи з формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання; розробці рекомендацій для вчителів та асистентів вчителів з формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження були представлені на: Всеукраїнській науково-практичній конференції “Інтеграція науки і практики в умовах модернізації спеціальної освіти України” (Херсон, 23-24 березня 2023); IV Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених “Освітні і культурно мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу” (Запоріжжя, 13-14 квітня 2023); VI Міжнародній науково-практичній

конференції “Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму” (Кам’янець-Подільський, 24-25 листопада 2022); Науково-практичній інтернет-конференції молодих науковців та студентів “Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи” (Івано-Франківськ, 27-28 жовтня 2023. Опубліковано три фахові статті (категорії Б): Особливості організації корекційно-розвиткового процесу для дітей з синдромом Дауна на різних вікових етапах їхнього розвитку. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2021. № 5 (2021). Розділ 3. Спеціальна освіта. С. 138-150; Вплив особливостей дизонтогенезу психічного розвитку на формування навчальної поведінки учнів із розладами аутистичного спектра. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. № (2)7. Запоріжжя, 2022. С. 158-167; Порівняльна характеристика онтогенезу комунікативно-мовленнєвого розвитку та його дизонтогенезу при синдромі Дауна. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*. Серія 19. С. 66-73.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЛЕГКИМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Теоретичний аналіз вивчення проблеми формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання

Джерелами сучасної інклюзивної освіти в нашій державі стала ратифікація Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї (2010 р.). Після цих подій Україна починає робити впевнені кроки до впровадження інклюзії в освітні заклади. У 2017 році за результатами рішення Національної ради реформ було ухвалено ряд рекомендацій для Міністерства освіти України щодо впровадження інклюзії. Це сприяло впровадженню змін на законодавчому рівні, трансформації медико-психолого-педагогічних консультацій, створенню єдиного реєстру дітей з особливими освітніми потребами та включенню спеціальних навчальних дисциплін в педагогічні освітні програми. Основним нормативно-правовим документом, що регламентує право на освіту осіб з особливими освітніми потребами став Закон України «Про освіту» (2017). В ст. 3 закріплене право на здобуття освіти незалежно від наявності інвалідності чи особливих освітніх потреб. Освіті осіб з особливими освітніми потребами та інклюзивному навчанню присвячено ст. 19 та 20. У 2021 році набула чинності Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». Цей документ регламентує загальні організаційні засади розбудови інклюзивного середовища в закладах загальної середньої освіти [6, 9, 10, 11].

Отже, молодші школярі з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня мають право здобувати освіту в інклюзивних закладах загальної середньої освіти. Окрім цього, зазначені нормативно-правові акти

регламентують процедуру розбудови інклюзивного середовища, забезпечення психолого-педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами.

Включення учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в загальноосвітній навчальний простір потребує додаткової уваги з боку педагогічних працівників, адже особливості їх пізнавальної сфери ускладнюють процес адаптації до нового соціального статусу.

Поведінка людини – один із різновидів діяльності людини, який є результатом усвідомлених дій й забезпечує зв'язок людини з навколишнім середовищем (О. Коханова, О. Сергєєнкова, О. Столярчук, О. Пасєка; 2012).

Дефініція «навчальна поведінка» є узагальненою та характеризується вмінням здобувача освіти отримувати й засвоювати знання, використовувати їх відповідно до навчальної ситуації, діяти відповідно до правил, встановлених у навчальному закладі.

Навчальна поведінка охоплює арсенал навичок, необхідних молодшим школярам з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня для успішного засвоєння освітньої програми, а саме: вміння розрізняти час уроку та перерви; дотримання навчального розкладу; вміння користуватися шкільним приладдям; організація робочого місця; спрямовані погляд та увага на вчителя; виконання інструкцій учителя під час уроку; прийняття допомоги з боку дорослого (вчителя, асистента учителя); використання навчальних посібників за призначенням; виконання завдань, запропонованих учителем (за наслідуванням, самостійно, з допомогою) [6, 9, 10, 11].

Успішному формуванню навчальної поведінки у здобувачів з унормованим типом розвитку передують психологічна готовність до школи. За твердженнями Л. Павелків (2015), психологічна готовність до школи охоплює емоційно-вольовий, інтелектуальний та мотиваційний компоненти. Отже, психологічна готовність до школи передбачає: сформованість кола уявлень про навколишнє; відповідний віку рівень знань, умінь та навичок; наявність потреби встановлювати соціальні контакти; позитивне ставлення до шкільного навчання; потреба опановувати нові знання; здатність тривалий час виконувати завдання;

здатність виконувати роль учня в процесі шкільного навчання; достатній розвиток емоційних та вольових якостей.

Початок шкільного навчання призводить до змін соціального статусу дитини, повністю змінюється її життєдіяльність, збільшуються вимоги. Відбувається кардинальна зміна провідного виду діяльності, якщо раніше це була гра, то з початком шкільного навчання провідною стає навчальна діяльність. Поряд з цим наочно-дієве мислення змінюється абстрактно-логічним, формується довільна пам'ять.

У молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку недостатньо сформований контроль за власною поведінкою та емоціями, спостерігаються розлади процесів аналізу й синтезу, вони не можуть встановити зв'язки між навчанням та дотриманням дисципліни на уроці. Відмічають також недостатню сформованість навичок самообслуговування. [3, 15, 16].

Вищезазначені дані дають підстави стверджувати, що здобувачі початкової освіти з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня мають труднощі формування навчальної поведінки й потребують додаткового корекційно-розвиткового впливу.

1.2. Дизонтогенез психічного розвитку дітей з легкими інтелектуальними порушеннями.

Українська школа психокорекційної педагогіки тривалий час досліджувала та продовжує вивчення психофізіологічних особливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Серед видатних вітчизняних науковців цього напрямку В. Бондар, І. Бех, І. Єременко, Н. Засенко, І. Колесник, О. Костенко, С. Максименко, С. Миронова, І. Моргуліс, Г. Піонтківська, М. Рождественська, А. Селецький, В. Синьов, Н. Стадненко, М. Супрун, О. Теплицька, К. Турчинська, Д. Шульженко, М. Ярмаченко та інші.

На основі аналізу спеціальної наукової літератури встановлено, що порушення інтелектуального розвитку – стійке порушення пізнавальної

діяльності, обумовлене органічним ураженням центральної нервової системи, сутність якого полягає в обов'язковому поєднанні трьох ознак: наявність порушень інтелектуальної діяльності; незворотність; органічне ураження кори головного мозку що має дифузний характер (В. Бондар, 2003; О. Гаяш, 2021; С. Миронова, 2015; В. Синьов, 2008).

На початку 2022 року за рекомендацією Всесвітньої організації охорони здоров'я розпочався перехід до застосування нової редакції Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-11). Відповідно до цієї класифікації, порушення інтелектуального розвитку характеризуються на засадах недискримінації особистості й поділяються на наступні стани: порушення інтелектуального розвитку легкого ступеня; порушення інтелектуального розвитку помірного ступеня; порушення інтелектуального розвитку важкого ступеня; порушення інтелектуального розвитку глибокого ступеня.

Враховуючи проблематику нашого дослідження, розглянемо характеристику порушень інтелектуального розвитку легкого ступеня детальніше.

Інтелектуальний коефіцієнт охоплює діапазон від 50 до 69 одиниць. Когнітивна сфера характеризується несформованістю всіх вищих психічних функцій. Найбільш порушеними є мислення, пам'ять та мовлення. Так, логічні операції (аналіз й синтез, абстрагування, класифікація, порівняння, узагальнення, конкретизація) не відповідають унормованим показникам, встановлення причинно-наслідкових зв'язків недоступне. Мислення різко обмежене безпосереднім досвідом, некритичне, стереотипне й конкретне.

Процеси запам'ятовування нестійкі, фрагментарні, пролонговані, обсяг пам'яті різко обмежений, не опосередковується мисленням. Поряд з цим найбільш збереженими є механічна та зорова пам'ять.

Порушено формування довільної уваги, її концентрація, стійкість, обсяг, розподіл, перемикування не відповідають унормованим показникам розвитку. Сприймання недостатньо сформоване.

Мовлення дітей із легким ступенем порушень інтелектуального розвитку формується зі значною затримкою. Структура мовленнєвого дефекту має безпосередній зв'язок із провідним дефектом й характеризується порушенням формування всіх компонентів мовлення, а саме: лексико-граматичного, фонетико-фонематичного, семантики, зв'язного мовлення. Проте, діти цієї категорії використовують мовлення, як засіб спілкування, підтримують бесіду на соціально-побутову тематику. Зазначені особливості формування усного мовлення негативно позначаються на здатності опанування писемного мовлення. Окрім цього, операції читання й письма потребують залучення більшої кількості аналізаторів та встановлення ланцюга послідовних взаємозалежних процесів, що викликає труднощі при порушеннях інтелектуального розвитку.

Здатність до навчання. Здобувачі освіти з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня здатні опанувати адаптовану / модифіковану програму середньої школи. Навчання повинно відбуватися пролонговано на наочно-конкретних матеріалах.

Підсумовуючи вищезазначене, слід підкреслити, що стійке зниження пізнавальних процесів й системне порушення формування когнітивної сфери обумовлюють фрагментарне й недостатнє формування уявлення про навколишній світ, затримку формування навичок самообслуговування, труднощі формування особистісної сфери. Проте, діти цієї категорії не потребують сторонньої допомоги у побуті. Поряд з цим, сильною стороною цих дітей є механічна та зорова пам'ять.

1.3. Засоби візуальної підтримки, як засіб формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

Встановлено, що учні з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня мають добре розвинену механічну й зорову пам'ять. Використання великої кількості наочності – це основний засіб формування знань і навичок у зазначеної категорії здобувачів початкової освіти. Отже, візуальний стиль навчання сприяє найкращому запам'ятовуванню запропонованого матеріалу.

Особливості впровадження засобів візуальної підтримки в психолого-педагогічну практику розкрито в дослідженнях Ф. Бартлетта, С. Герасимової, В. Давидова, З. Калмикової, Е. Макарової, Є. Полякової, Д. Шеховцової та інших.

Дослідженню проблематики застосування засобів візуальної підтримки в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами присвячено наукові роботи П. Герхарда, І. Гладченко, К. Грей, Г. Домана, М. Коєна та інших.

Група методів візуальної підтримки започаткована М. Коєном та П. Герхардом для розвитку навичок самостійності у дітей з особливими освітніми потребами. Сутність візуальної підтримки полягає у застосуванні малюнків, піктограм, предметів, фотографій та інших наочних матеріалів для повідомлення будь-якої інформації дитині, якій важко розуміти вербальні інструкції.

Використання методів візуальної підтримки сприятиме: формуванню навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня; розвитку самостійності; зниженню небажаних форм поведінки.

Здійснений науковий пошук надав нам підстави виділити засоби візуальної підтримки, які доцільно використовувати для засвоєння навичок навчальної поведінки учнями початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку

легкого ступеня, а саме: візуальний розклад; схеми роботи; правила поведінки; сигнали-нагадування.

Впровадження візуального розкладу є основним компонентом забезпечення формування навчальної поведінки у здобувачів початкової освіти з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання. Такий розклад містить інформацію про назву та послідовність уроків, перерви, прогулянки, відвідування їдальні тощо. Фактично розклад забезпечує поділ дня на окремі події, що сприяє кращому розумінню ситуації та засвоєнню правил поведінки в закладі освіти.

Своєю чергою види візуального розкладу можна поділити на: розклад на тиждень; розклад на один день; структура одного уроку; алгоритм певної дії. Розглянемо їх сутність детальніше.

1. Візуальний розклад на тиждень. Цей вид розкладу забезпечує сталий перебіг життєдіяльності молодшого школяра з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня протягом тижня. Використання такого розкладу повинно бути забезпечено як в умовах закладу освіти, так і в домашніх умовах.

2. Візуальний розклад на день (приклад представлено у додатку А). Цей розклад містить інформацію про події, які будуть відбуватися протягом дня. Послідовність уроків та режимних моментів повинна повністю відповідати візуальному розкладу. Систематичне застосування такого розкладу сприятиме засвоєнню навичок розрізнення часу уроку та перерви, дотриманню навчального розкладу.

3. Структура одного уроку. Такий вид розкладу повинен складатися з опорних зображень кожного компоненту уроку. З огляду на порушення замикаючої функції кори головного мозку при порушеннях інтелектуального розвитку, структурована візуалізація компонентів уроку забезпечить: виконання учнем інструкцій учителя під час уроку; прийняття допомоги з боку дорослого (вчителя, асистента учителя); формування навичок використання навчальних посібників за призначенням; виконання завдань, запропонованих учителем. Така

сталість в організації навчальної діяльності сприятиме максимально ефективному сприйняттю навчального матеріалу.

4. Алгоритм певної дії. Ця візуальна інструкція допоможе провести учню з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня серію послідовних дій без допомоги асистента вчителя для досягнення поставленої мети, отже сприятиме виробленню навичок самостійності.

Візуальний розклад повинен використовуватися як постійний допоміжний засіб під час навчального процесу. За його допомогою можуть бути опрацьовані всі сфери життєдіяльності молодшого школяра з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня. Розклад несе в собі як організаційний, так і змістовний компонент.

На основі досліджень Т. Скрипник можна виділити ряд завдань, які допомагають вирішити використання візуального розкладу молодшими школярами в умовах інклюзивного навчання, а саме:

- подолання дезадаптації, нездатності організувати свій час;
- формування здатності розуміти вимоги вчителя, асистента учителя;
- пояснення зміни видів діяльності в певний проміжок часу, підготовка до можливих змін;
- подолання фрагментарності сприйняття інформації, відокремлення важливої інформації від несуттєвої;
- формування здатності самостійного виконання завдань, переходу від одного виду діяльності до іншого.

Розробка візуального розкладу для кожного окремого молодшого школяра з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня повинна здійснюватися з дотримання наступних вимог.

Будь-який вид візуального розкладу організовується у форматі «зверху-вниз», або «зліва-направо». У ньому повинна бути закладена можливість відзначити, що певний вид діяльності завершений (викреслити, перемістити картку, помітити «виконано», провести лінію тощо). Важливою складовою візуального розкладу є забезпечення наявності опорної картки з двома пунктами

розкладу (приклад представлено у додатку Б). Такі опорні картки допоможуть здобувачу початкової освіти з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня поступово зрозуміти, що види діяльності чи запропоновані завдання змінюють один одного, а не існують окремо. Довжина візуального розкладу повинна бути розташована на одному аркуші.

Ще одним дієвим засобом, що сприяє організації кожного виду діяльності молодшого школяра з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня є схема роботи. Вона допомагає учню виконувати завдання без допомоги вчителя або асистента вчителя, адже кожен крок виконання завдання пояснюється за допомогою схеми, зображення або короткої письмової інструкції. Такий алгоритм дозволяє розв'язувати завдання, поділене на окремі маленькі частини.

Інформація, яка закладена в схемах роботи для учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня: вид завдання / роботи; обсяг завдання / роботи; початок роботи, хід роботи, час закінчення роботи; наслідки, які відбуваються після завершення роботи.

Схеми роботи представлені візуально на зрозумілому для учня рівні застосовуються регулярно до тих пір, поки, він не почне використовувати їх самостійно у будь-яких обставинах. Молодший школяр з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня знатиме, що завдання відповідає позначенням в схемі роботи / завдання; обсяг роботи за кількістю пунктів, відмічених у схемі роботи / завдання для певного періоду часу; час завершення завдання; наслідки, які відбудуться після виконання завдання.

Засіб візуальних правил поведінки реалізується за допомогою методу соціальних історій К. Грей. Авторка визначає соціальні історії, як короткі розповіді, які описують конкретні ситуації, події або заняття. Вони містять в собі специфічну інформацію про майбутні події: чого потрібно чекати, та як потрібно поводитися.

Кожна соціальна історія складається для конкретного учня початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня з урахуванням індивідуальних особливостей. Для молодшого школяра зазначеної категорії

важливо мати систематичну візуальну підказку з покроковим описом кожної події, соціальної навички, навички самообслуговування. Саме соціальна історія буде своєрідним поясненням навколишніх подій та стане прямою моделлю поведінки описаної в ній. Приклад візуальних правил поведінки для молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня у вигляді соціальної історії представлено у додатку В.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЕГКОГО СТУПЕНЯ

2.1. Діагностика стану сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

Теоретико-методологічний аспект вивчення проблеми формування навчальної поведінки підтвердив наше припущення про додаткові труднощі адаптації молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня до умов інклюзивного закладу освіти та особливості засвоєння навчальних навичок цією категорією учнів. Потреба комплексного вивчення цієї проблематики стала рушійною силою для проведення психолого-педагогічного експерименту.

Експериментальне дослідження проводилося на базі початкової ланки 11 інклюзивних закладів освіти м. Запоріжжя, серед яких: Запорізька гімназія № 75, Запорізька гімназія № 62, Запорізька гімназія № 66, Запорізька гімназія № 29, Запорізька гімназія № 73, Запорізька гімназія № 30, Запорізька гімназія № 86, Запорізька гімназія № 92, Запорізька гімназія № 49, Запорізька гімназія № 32, Запорізька гімназія № 108. У зв'язку із функціонуванням спеціалізованих закладів освіти для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку у м. Запоріжжя, а також евакуацією здобувачів освіти цієї нозологічної групи через військові дії, до експерименту було залучено максимально можливу кількість учнів. Ці факти обумовили формування малої детермінованої вибірки експериментального дослідження.

Експериментом було охоплено 18 здобувачів початкової освіти, у яких згідно із даними висновків Інклюзивно-ресурсних центрів констатовано порушення інтелектуального розвитку легкого ступеня. Окрім цього до експерименту було залучено 11 вчителів та 11 асистентів вчителів початкових класів інклюзивних навчальних закладів, а також 18 батьків учнів, охоплених

психолого-педагогічним експериментом. Загальна кількість учасників експерименту – 58 осіб.

Метою констатувального експерименту було вивчення особливостей навичок навальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання.

Задля реалізації поставленої мети нами було визначено наступні завдання:

- модифікація наявного діагностичного інструментарію для вивчення навичок навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня;

- збір та вивчення анкетних даних;

- проведення оцінки рівнів сформованості навичок навчальної поведінки у здобувачів початкової освіти з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання;

- виявлення специфіки дефіцитарності навичок навчальної поведінки у здобувачів освіти цієї нозологічної групи;

- порівняння та зіставлення результатів діагностичного дослідження молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня з віковими критеріями розвитку навичок навчальної поведінки у здобувачів освіти з унормованим типом розвитку.

З метою забезпечення оптимальних умов організації та проведення діагностичного психолого-педагогічного дослідження було використано наступні провідні науково-методологічні принципи: принцип єдності біологічного та соціального в розвитку; принцип реалізації диференційованого підходу в діагностичних дослідженнях; принцип якісного аналізу даних, отриманих в процесі діагностики; принцип опори на провідні репрезентативні системи (канали сприйняття інформації).

Використані нами принципи відповідають методологічним позиціям корекційної педагогіки та забезпечують достовірність отриманих діагностичних даних.

Досягнення мети констатувального експерименту відбувалося в декілька етапів.

Перший етап. *Анкетування батьків щодо особливостей навчальної поведінки здобувачів початкової освіти закладів освіти з інклюзивним навчанням в умовах дистанційного навчання.* Анкетування батьків здійснювалося за авторським опитувальником «Оцінка рівня сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня», який містить твердження щодо ознак сформованості навичок навчання із варіантами відповідей «Так», «Ні», «Іноді / частково». Твердження щодо сформованості навичок навчальної поведінки подано у таких блоках: соціальна взаємодія з дорослими та однолітками; робота в класі (під час навчального процесу в синхронному режимі); дотримання режимних моментів, правил поведінки.

Відповідь «Ні» передбачала нарахування 0 балів, «Іноді» – 1 бал, «Так» – 2 бали (опитувальник подано у додатку Г, таблиці 2.1). Навички навчальної поведінки відповідали наступним критеріям: від 27 до 40 балів – низький рівень сформованості навчальної поведінки, від 14 до 26 балів – середній рівень сформованості навчальної поведінки, від 0 до 13 балів – високий рівень сформованості навчальної поведінки.

Другий етап. *Спостереження за молодшими школярами з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.* Задля отримання об'єктивних даних нами було використано повторно опитувальник для батьків, але для анкетування вчителів та асистентів вчителів, які працюють зі здобувачами освіти, охоплених експериментом. За результатами анкетування педагогічних працівників було оформлено 18 протоколів, які зафіксували рівень сформованості навчальної поведінки у здобувачів початкової освіти з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

Визначення коефіцієнтів та рівнів сформованості навчальної поведінки здійснювалося комплексно. Процедура обстеження подано у додатку Д, рисунку 2.2.

2.2. Рівні сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня

Для оцінки рівня сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня та упорядкування отриманих даних було використано таблицю «Оцінка рівня сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня» (дані представлено у додатку Ж, таблиці 2.3).

Як засвідчують дані табл. 2.3 молодших школярів з високим рівнем сформованості навчальної поведінки не виявлено, у 5 учнів. – середній рівень сформованості навчальної поведінки, що складає 28 % усіх респондентів. Низький рівень сформованості навчальної поведінки виявлено у 13 здобувачів. (відповідно 72 %). Також слід зазначити, що несформованість навчальних навичок у всіх учнів молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня спостерігається в кожній досліджуваній сфері.

Коефіцієнти сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня подано в додатку З, рисунку 2.4.

На підставі одержаних результатів, враховуючи показники коефіцієнтів, нами було визначено рівні сформованості навчальної поведінки, а саме: високий, середній, низький.

Як засвідчують дані рис. 2.4, учнів молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня із високим рівнем сформованості не виявлено. Молодших школярів цієї нозологічної групи із середнім рівнем сформованості навчальних навичок зафіксовано 5 ос., що складає 28 % від загальної кількості респондентів. З низьким рівнем сформованості навчальної поведінки зафіксовано 13 здобувачів зазначеної категорії (відповідно – 72 %).

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЕГКОГО СТУПЕНЯ ЗАСОБАМИ ВІЗУАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

3.1. Система роботи з формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня

Застосування системи роботи з формування навчальної поведінки у молодших школярів мало на меті: формування та корекцію навичок базової соціальної взаємодії, формування та корекцію навичок базової поведінки під час навчально-виховного процесу та режимних моментів, розвиток навичок самостійності.

Рушійною силою такого засвоєння є процес розв'язання суперечностей між природною потребою молодших школярів у соціалізації й навчанні та порушеннями, що спотворюють розвиток при інтелектуальній недостатності.

Згідно з теоретико-методологічними засадами сучасного корекційно-розвиткового процесу нами було спроектовано систему роботи щодо формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання, яка є адаптацією методик П. Герхарда, І. Гладченко, К. Грей, Г. Домана, М. Коєна.

На всіх етапах експерименту були використані принципи: цілеспрямованості педагогічного процесу; педагогічного оптимізму; переструктурування порушеної функції шляхом опори на збережені ланки; цілісності та системності; поваги до особистості здобувача в поєднанні з розумною вимогливістю до нього; індивідуального підходу; комплексності впливу; концентричності.

Система роботи щодо формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання охоплює три етапи: ознайомлювальний, активізаційний,

діяльнісний (додаток К, рисунок 3.1). На кожному етапі було визначено мету, завдання та зміст корекційно-розвиткової роботи.

Метою першого (ознайомлювального) етапу було налагодження контакту з молодшими школярами з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня, виявлення особливостей їх індивідуального розвитку.

На першому етапі роботи нами було визначено наступні завдання:

- формування спільної діяльності з дорослим;
- встановлення позитивного емоційного контакту;
- створення необхідного навчального налаштування.

На ознайомлювальному етапі була проведена робота щодо розвитку здатності встановлювати контакт з дорослим, відповідати на запитання, розвитку зорової уваги, закріплення реакцій на інструкцію з її подальшим виконанням.

Другий етап системи роботи передбачав: розвиток візуальних здібностей сприймання інформації; інтеграція різноманітних елементів візуального матеріалу в єдину структуровану сукупність.

Завданнями активізаційного етапу визначено наступні:

- розвиток навчальних та пізнавальних компетентностей шляхом стимулювання;
- активізація пізнавального інтересу;
- формування навичок зберігання візуальної інформації в пам'яті;
- створення нових асоціацій;
- організація уваги та спостережливості;
- розвиток наочно-образного мислення.

Найбільш ефективними методами під час проведення корекційно-розвиткового впливу були наступні: за характером взаємодії – зміна ролей: пасивна, активна; за структурою дефекту – сенсорні методи (зорового та слухового сприйняття, наочні, словесні, практичні).

Зміст роботи другого етапу передбачав застосування вправ різної складності з використанням: візуального розкладу, візуальних сигналів-нагадувань, візуальних правил поведінки, візуальних схем роботи.

Підготовка наочності відбувалася разом з асистентами вчителів для кожного окремого учня. Корекційно-розвиткова робота здійснювалася індивідуально через взаємодію асистент учителя – здобувач освіти.

Третій етап (діяльнісний) системи роботи з формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання був спрямований на створення арсеналу базових поведінкових патернів та навичок самостійності.

Завданнями діяльнісного етапу визначено наступні:

- формування здатності організувати свій час;
- формування здатності розуміти вимоги вчителя, асистента учителя;
- пояснення зміни видів діяльності в певний проміжок часу;
- подолання фрагментарності сприйняття інформації, відокремлення важливої інформації від несуттєвої;
- формування здатності самостійного виконання завдань, переходу від одного виду діяльності до іншого;
- засвоєння базових навичок поведінки під час навчального процесу.

Реалізація принципів і методів діяльнісного етапу системи здійснювалась за допомогою змісту роботи, що передбачав використання наступних засобів: візуального розкладу, візуальних сигналів-нагадувань, візуальних правил поведінки, візуальних схем роботи.

Як і на попередньому етапі корекційно-розвиткового впливу робота здійснювалася індивідуально через взаємодію асистент учителя – здобувач освіти.

Таким чином, система роботи з формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня сприяла формуванню основних патернів поведінки, необхідних для успішної соціальної взаємодії в інклюзивному закладі освіти, формуванню та корекції навичок базової поведінки час навчально-виховного процесу та режимних моментів, розвитку навичок самостійності.

3.2. Динаміка рівнів сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня

Метою контрольного зрізу (формувального) експерименту було встановлення ефективності системи роботи щодо формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

Під час реалізації психолого-педагогічного експерименту відбувався постійний моніторинг динаміки сформованості навчальної поведінки у здобувачів освіти цієї нозологічної групи.

Завданнями цього етапу експерименту стали:

1. Урахування попередньої діагностики рівнів сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня (діагностичний етап).

2. Оцінка ефективності системи роботи щодо формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

3. Виявлення зміни рівнів сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня в експериментальній групі та доведення статистичної значущості отриманих результатів за допомогою методів математичної статистики.

Повторну діагностику було проведено за методикою, яка використовувалася під час проведення констатувального експерименту. Для повторної оцінки рівня сформованості навчальних навичок у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня і упорядкування отриманих даних було використано таблицю «Дані повторного обстеження сформованості навчальної поведінки під час формувального експерименту» (дані представлено у додатку Л, таблиці 3.2).

Дані, відтворені на табл. 3.2 засвідчують, що відбулося підвищення коефіцієнтів сформованості навчальної поведінки: від 27 до 40 балів – у 3

здобувачів, що складає 16,5 % респондентів; від 14 до 26 балів – у 10 учнів, що складає 55,5 % респондентів; від 0 до 13 балів – у 5 школярів, що складає 28 % респондентів.

Кількісні показники рівнів сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня, отримані в результаті формувального експерименту, проілюстровано у рис. 3.3, додатку М.

Порівняльні дані рівнів сформованості навчальної поведінки за результатами констатувального та формувального експериментів засвідчують, що в результаті впровадження системи роботи щодо формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня, досягнуто позитивної динаміки: 5 здобувачів досягнули високого рівня результатів – 28 %. На середньому рівні опинилося 10 учнів – 55,5%, це ті респонденти, які знаходились на низькому рівні під час констатувального експерименту. Здобувачів із низьким рівнем сформованості констатовано 16,5 %, що на 55,5 % менше, ніж під час констатувального експерименту.

Для підтвердження того факту, що суттєві зміни між співвідношенням статистичних показників рівня сформованості навчальної поведінки у молодших школярів із порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня є наслідком застосування запропонованої системи, а не є результатом випадкової похибки, проведемо статистичний аналіз результатів дослідження. Враховуючи обсяг вибірки та специфіку процедури дослідження коефіцієнтів сформованості навчальної поведінки, на наш погляд доцільним є порівняння експериментальних груп (результати констатувального та формувального експериментів) з точки зору наявності зсувів в \min та \max значеннях. Для цього доцільним є використання простого непараметричного методу – Q-критерій Розенбаума.

Щоб перевірити цей факт, було висунуто гіпотезу H_0 про те, що результати, отримані під час констатувального експерименту не перевищують результати,

отримані під час формувального експерименту. При альтернативній гіпотезі H_1 про те, що результати, отримані під час констатувального експерименту перевищують результати, отримані під час формувального експерименту.

Перевіriamo висунуту гіпотезу при рівні значущості $\alpha = 0,05$.

Після упорядкування за збільшенням в обох групах, було визначено кількість значень ($S_1=8$), що більші за максимальне значення показників групи та кількість значень ($S_2=9$), що менші за мінімальне значення показників групи.

Розрахунок емпіричного значення Q-критерію Розенбаума здійснювався за формулою: $Q_{emp} = S_1 + S_2 = 8 + 9 = 17$.

Критичне значення Q-критерію Розенбаума було визначено за таблицею «Критичних значень критерію Розенбаума» ($Q_{kr}=7$).

Порівнюючи емпіричне та критичне значення Q-критерію Розенбаума ($Q_{emp} > Q_{kr}$) було виявлено, що Q_{emp} значно перебільшує Q_{kr} . Оскільки емпіричне значення критерію Розенбаума більше за критичне, то з надійністю 0,95 можна зробити висновок, що результати, отримані під час констатувального експерименту перевищують результати, отримані під час формувального експерименту. Гіпотеза H_0 відхиляється, гіпотеза H_1 приймається. Отже, відмінності, що спостерігаються в досліджуваних групах не є результатом випадкової похибки. Це дає нам підстави стверджувати, що система роботи щодо формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня є ефективною.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблематики формування навчальної поведінки у здобувачів освіти молодшого шкільного віку з порушення інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання дозволило нам зробити наступні висновки.

Нормативно-правове підґрунтя інклюзивної освіти в Україні забезпечує право учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня здобувати освіту в інклюзивних закладах загальної середньої освіти за місцем проживання. Держава гарантує розбудову інклюзивного середовища в закладах освіти, що своєю чергою забезпечує психолого-педагогічний супровід учнів цієї нозології, а також надання їм додаткових корекційно-розвиткових послуг.

Структура дефекту при порушеннях інтелектуального розвитку легкого ступеня обумовлює труднощі формування навчальної поведінки. Молодші школярі цієї нозологічної групи через недостатність пізнавальної діяльності, недостатній розвиток вищих психічних функцій мають труднощі: розрізнення часу уроку та часу перерви; дотримання правил поведінки; саморегуляції; організації робочого місця; виконання інструкцій вчителя / асистента вчителя; користування шкільним приладдям; використання підручників, посібників за призначенням.

Доведено актуальність застосування методів візуальної підтримки для формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня. Учні зазначеної категорії мають добре розвинену механічну та зорову пам'ять. Враховуючи ці особливості, а також той факт що здобувачі освіти цієї нозологічної групи потребують поділу будь-якої інформації на частини методи візуальної підтримки сприятимуть формуванню навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

Охарактеризовано специфіку проведення діагностики. Визначення рівнів та коефіцієнтів сформованості навчальної поведінки здійснювалося комплексно: анкетування батьків; анкетування вчителів та асистентів вчителів; відстеження динамічних змін під час навчально-виховного процесу (здійснювалося асистентами вчителів). Кількісний та якісний аналіз результатів констатувального експерименту свідчить про недостатній рівень сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легко ступеня, що обумовлено складною структурою дефекту.

Теоретично обґрунтовано та апробовано систему роботи щодо формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легко ступеня, метою якої є формування та корекція навичок базової соціальної взаємодії, формування та корекція навичок базової поведінки під час навчально-виховного процесу та режимних моментів, розвиток навичок самостійності.

Проведене експериментальне дослідження ефективності системи роботи щодо формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легко ступеня. Порівняльні дані засвідчують, що відбулося зростання коефіцієнтів сформованості навчальної поведінки: 5 здобувачів досягнули високого рівня результатів – 28 %. На середньому рівні опинилося 10 учнів – 55,5%, це ті респонденти, які знаходились на низькому рівні під час констатувального експерименту. Здобувачів із низьким рівнем сформованості констатовано 16,5 %, що на 55,5 % менше, ніж під час констатувального експерименту.

За результатами дослідження розроблено рекомендації для вчителів початкової школи та асистентів вчителів щодо формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легко ступеня в умовах інклюзивного навчання (додаток Н).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асистент учителя в інклюзивному класі : навчально-методичний посібник / під заг. ред. М.Ф. Войцехівського. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.
2. Асистент вчителя у закладі загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання : навчально-методичний посібник / під заг. ред. А.А. Колупаєвої. Харків : Видавництво «Ранок», 2019. 216 с.
3. Гаяш О.В. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка) : навчально-методичний посібник. Ужгород : ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021. 255 с.
4. Дєдов О.А. Діагностика готовності дітей до школи. Хотин, 2014. 195 с. веб-сайт. URL : <https://vseosvita.ua/library/diagnostika-gotovnosti-ditej-do-skoli-425817.html> (дата звернення 09.10.2023).
5. Жадан Т.О. Психологічна готовність дитини з порушеннями інтелектуального розвитку до навчання у школі. веб-сайт. URL : <https://naurok.com.ua/psihologichna-gotovnist-ditini-z-porushennyami-intelektualnogo-rozvitku-do-navchannya-u-shkoli-266803.html> (дата звернення : 09.10.2023).
6. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № №2145-VIII : веб-сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення : 26.04.2023).
7. Мартинчук О.В., Маруненко І.М., Луцько К.В. Спеціальна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2017. 364 с.
8. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнко, 2015. 311 с.
9. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агенство «Україна», 2019. 300 с.

10. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12.07.2017 № 545 : веб-сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення : 26.04.2023).

11. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15.09.2021 № 957 : веб-сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення : 26.04.2023).

12. Прядко Л.О., Фурман О.О. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку : методичний посібник. Суми : РВВ СОШПО, 2015. 114 с.

13. Психокорекційна педагогіка. Навчальний посібник: Хрестоматія / За ред. В.М. Синьова. В 2-х томах. Том 1. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 645 с.

14. Психологічний супровід інклюзивної освіти : підручник / за заг. ред. Т.О. Докучиної. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 172 с.

15. Трикоз С.В., Блеч Г.О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 40 с.

16. Чеботарьова О.В., Гладченко І.В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку : навчання та розвиток : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 128 с.

17. Шевченко Ю.В. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному освітньому просторі. *Теорія і методологія. Особлива дитина: навчання і виховання.* № 3. 2020. С. 36-46.

18. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки : підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2016. 248 с.

19. Юрченко С.Л. Візуалізація в освітньому процесі. веб-сайт. URL : <https://naurok.com.ua/stattya-vizualizaciya-v-osvitnomu-procesi-198344.html> (дата звернення 09.10.2023).

АНОТАЦІЯ

Дизонтогенетичні особливості дітей з інтелектуальними порушення ускладнюють процес формування навичок навчальної поведінки, що своєю чергою ускладнює процес включення в інклюзивний загальноосвітній простір. Враховуючи сучасні тенденції суспільства щодо соціальної інклюзії, актуальним є питання формування навчальної поведінки у молодших школярів з легкими інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивного навчання.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, практично розробити та експериментально перевірити систему роботи щодо формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

Завдання:

1. Узагальнити теоретичний матеріал з проблематики дослідження.
2. Довести актуальність застосування методів візуальної підтримки для формування навчальної поведінки у дітей досліджуваної групи.
3. Виявити рівні сформованості навчальної поведінки у дітей експериментальної групи.
4. Розробити систему роботи з формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня та експериментально перевірити її ефективність.

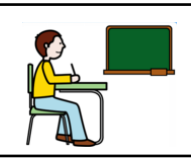

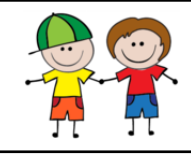

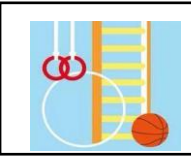

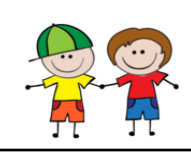

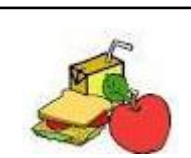

Методи дослідження: теоретичні методи (вивчення і теоретичне узагальнення наукових матеріалів зі спеціальної літератури з проблематики дослідження); емпіричні методи (інтерв'ювання, констатувальний та формувальний експерименти); математико-статистичні (кількісний і якісний аналіз даних, Q-критерій Розенбаума).

Робота складається із вступу, 3 розділів, 7 підрозділів, висновків, списку джерел, 11 додатків.

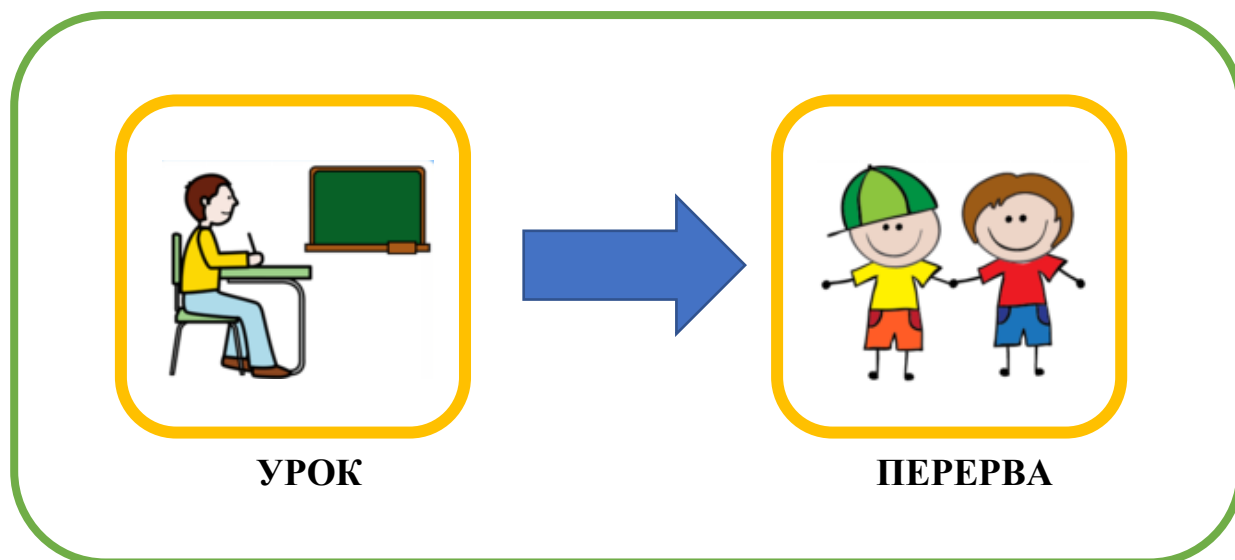
ДОДАТКИ

Додаток А

Приклад візуального розкладу на день «Мій день у школі».

СПОЧАТКУ МАТЕМАТИКА	 	ВИКОНАНО
ПОТІМ СНІДАНОК	 	ВИКОНАНО
ПОТІМ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ	 	ВИКОНАНО
ПОТІМ ЧАС ВІДПОЧИНКУ	 	ВИКОНАНО
ПОТІМ ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА	 	ВИКОНАНО
ПОТІМ ЧАС ВІДПОЧИНКУ	 	ВИКОНАНО
ПОТІМ МИСТЕЦТВО	 	ВИКОНАНО
ПОТІМ ПЕРЕКУС	 	ВИКОНАНО
ПОТІМ ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАНЯТТЯ	 	ВИКОНАНО
ПОТІМ УХОДИТИ ДОДОМУ	 	ВИКОНАНО

Опорна картка-схема «Спочатку – потім».

Приклад візуальних правил поведінки «На перерві»

 <p>Коли після уроку лунає дзвоник, починається перерва.</p>	 <p>Діти дуже радіють перерві.</p>	 <p>Мені потрібно прибрати підручник та зошит у портфель.</p>
 <p>Коли у мене порядок на робочому місці, вчитель мене хвалить.</p>	 <p>Потім я можу поїсти, пограти в улюблену гру або поговорити з другом.</p>	 <p>Наприкінці перерви мій друг допоможе мені підготуватися до наступного уроку.</p>
 <p>Мій друг радіє, коли я спокійний.</p>	 <p>Коли лунає дзвоник, починається новий урок.</p>	

Авторський опитувальник для батьків, вчителів, асистентів вчителів здобувачів

початкової освіти з порушеннями

«Оцінка рівня сформованості навчальної поведінки»

Шановні батьки, вчителі, асистенти вчителів!

Пропонуємо Вам відповісти на запитання опитувальника щодо дослідження стану сформованості навчальної поведінки у молодших школярів.

Уважно прочитайте кожне запитання та позначте «+» у стовпчику з обраним варіантом відповіді.

Результати опитувальника будуть використані в узагальненому вигляді.
Щиро дякуємо за співпрацю!

№		Так	Іноді (частково)	Ні
Соціальна взаємодія з дорослими та однолітками				
1	Учень розмовляє з вчителем чи іншим значущим для нього дорослим тільки тоді, коли знаходиться з ним наодинці чи після деяких зусиль «розговорити» його.			
2	Учень дуже болісно переживає, плаче, ображається, якщо йому роблять зауваження.			
3	Учень вітається з дорослим та однолітками тільки тоді, коли на нього звернуть увагу. Самостійно не ініціює контакт.			
4	Учень не звертається до однолітків з власної ініціативи.			
5	Учень ніколи не просить допомогу у дорослого.			
6	Учень легко стає «нервовим», червоніє, коли йому ставлять запитання.			
7	Учень не бере участь в спільній діяльності з однолітками, старається уникати активної участі в грі (спільні ігри / спільні онлайн-ігор).			

8	Учень під час уроку не може сконцентруватися на тому, що говорить вчитель, не виконує завдання.			
9	Учень не проявляє доброзичливості до однолітків.			
10	Учень уникає спілкування з іншими дітьми.			
11	Учень не надає допомоги іншим, навіть тоді, коли його про це просять.			
12	Учень часто жаліється, що його ображають однолітки.			
13	Учень ігнорує прохання дорослих.			
14	Учень не вміє діяти під керівництвом дорослого.			
15	Учень важко встановлює дружні стосунки.			
16	Учень не вміє діяти самостійно.			
Робота в класі (під час навчального процесу в синхронному режимі)				
17	Учень заважає діям дітей (під час уроку).			
18	Учень орієнтований тільки на власні інтереси (задоволення власних потреб) під час навчальної діяльності.			
19	Учень не відкриває підручник на вимогу вчителя під час уроку.			
20	Учень не використовує шкільне приладдя за призначенням під час уроку.			
21	Учень не готує самостійно робоче місце для навчання.			
22	Учень не слухає інструкцію вчителя для виконання завдання.			
23	Учень не працює в зошиті разом з іншими здобувачами освіти.			
24	Учень не прибирає шкільне приладдя після закінчення уроку.			
25	Під час уроку учень прагне грати улюбленою іграшкою.			
26	Учень не диференціює час уроку та час перерви.			
Дотримання режимних моментів, правил поведінки				
27	Учень шкодить рослинам, книгам, зошитам, шкільному приладдю.			

28	Учень не знає і не виконує шкільний розпорядок дня.			
29	Учень не визнає правила, встановлені у класі.			
30	Учень надмірно реагує на різні життєві ситуації, не може стримує негативні емоції.			
31	Учню важко співвідносити характер емоційної поведінки з її наслідками для тих, хто поряд.			
32	Учень не відчуває меж припустимої поведінки.			
33	Учень не диференціює соціально схвальну та соціально несхвальну поведінку.			
34	Учень не хоче зранку йти до школи (заходити на онлайн урок), часто запізнюється на перший урок.			
35	Учню складно повертатися до навчання після перерви.			
36	У разі виникнення необхідності сходити до вбиральні, учень проявляє небажану поведінку (кричить, заважає іншим) замість того, щоб підняти руку.			
37	Учень не вміє самостійно наводити лад у шкільному приладді.			
38	Учень не слідкує за власним зовнішнім виглядом (охайністю одягу) / відвідує онлайн уроки в домашній піжамі.			
39	Учень без дозволу вчителя виходить з класу під час уроку (онлайн уроку). На зауваження вчителя не реагує.			
40	Учень приймає їжу під час уроку (онлайн уроку). На зауваження вчителя не реагує.			

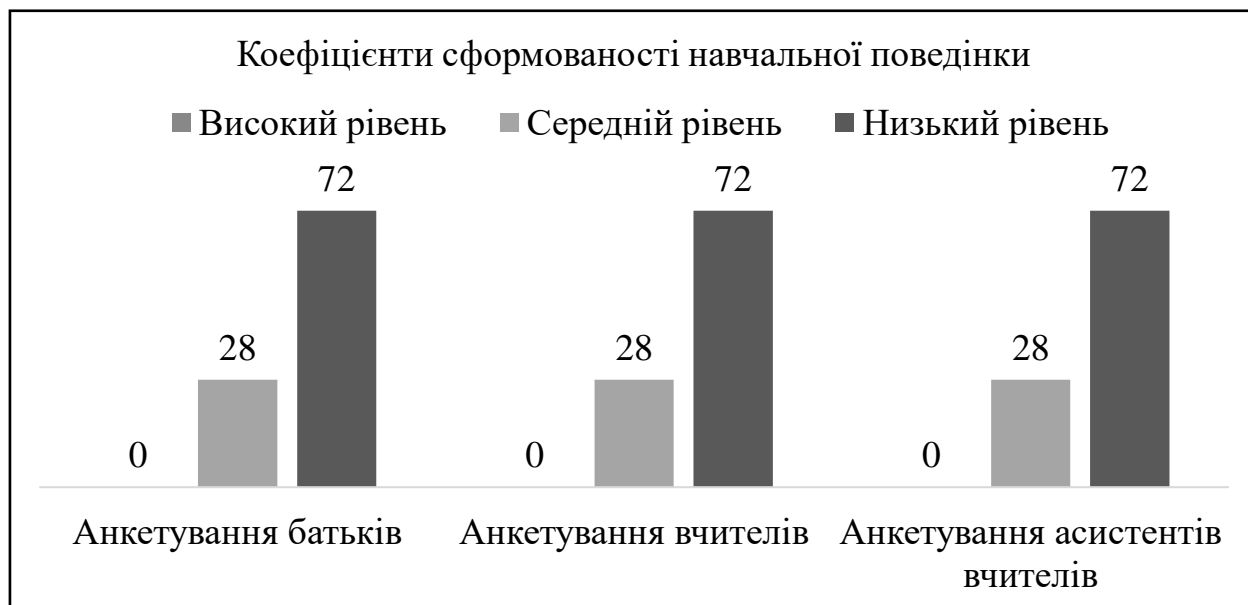
Процедура обстеження рівнів сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня

Оцінка рівня сформованості навчальної поведінки у молодших школярів
з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня

№ учня	Результати анкетування батьків	Результати анкетування вчителів	Результати анкетування асистентів вчителів	Середній показник	Рівень
1	31	32	32	31,5	низький
2	37	35	38	36,5	низький
3	29	31	30	30	низький
4	21	20	21	20,5	середній
5	18	19	19	18,5	середній
6	38	36	36	36,6	низький
7	32	32	32	32	низький
8	17	18	19	18	середній
9	36	32	33	33,5	низький
10	31	30	31	30,5	низький
11	33	33	35	33,5	низький
12	36	35	37	36	низький
13	38	38	36	37,5	низький
14	22	24	23	23	середній
15	35	32	31	32,5	низький
16	26	24	23	24,5	середній
17	35	38	38	37	низький
18	39	37	37	37,5	низький

Коефіцієнти сформованості навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня

Система роботи щодо формування навчальної поведінки
у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку
в умовах інклюзивного навчання

Мета	Завдання	Зміст
<p>О з Н а й</p> <p>Налагодження контакту з молодшими школярами з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня, виявлення особливостей їх індивідуального розвитку.</p>	<p>Формування спільної діяльності з дорослим. Встановлення позитивного емоційного контакту. Створення необхідного навчального налаштування.</p>	<p>Розвиток здатності встановлювати контакт з дорослим, відповідати на запитання, розвиток зорової уваги, закріплення реакцій на інструкцію з її подальшим виконанням.</p>
<p>А К Т И В</p> <p>Розвиток візуальних здібностей сприймання інформації; інтеграція елементів візуального матеріалу в єдину структуровану сукупність.</p>	<p>Розвиток навчальних та пізнавальних компетентностей шляхом стимулювання. Активізація пізнавального інтересу. Формування навичок</p> <p>Ст</p> <p>Розробка рекомендацій для вчителів / асистентів вчителів щодо організації уваги та спостережливості. Розвиток наочно-образного мислення.</p>	<p>Застосування вправ різної складності з використанням: візуального розкладу, візуальних</p> <p>візуальних схем роботи.</p>
<p>Д і я л ь</p> <p>Створення арсеналу поведінкових патернів та навичок самостійності.</p>	<p>Формування здатності організувати свій час, розуміти вимоги вчителя, асистента учителя. Пояснення зміни видів діяльності в певний проміжок часу. Подолання фрагментарності сприйняття інформації. Формування здатності самостійного виконання завдань. засвоєння базових навичок поведінки під час навчального процесу.</p>	<p>Застосування вправ різної складності з використанням: візуального розкладу, візуальних сигналів-нагадувань, візуальних правил поведінки, візуальних схем роботи.</p>

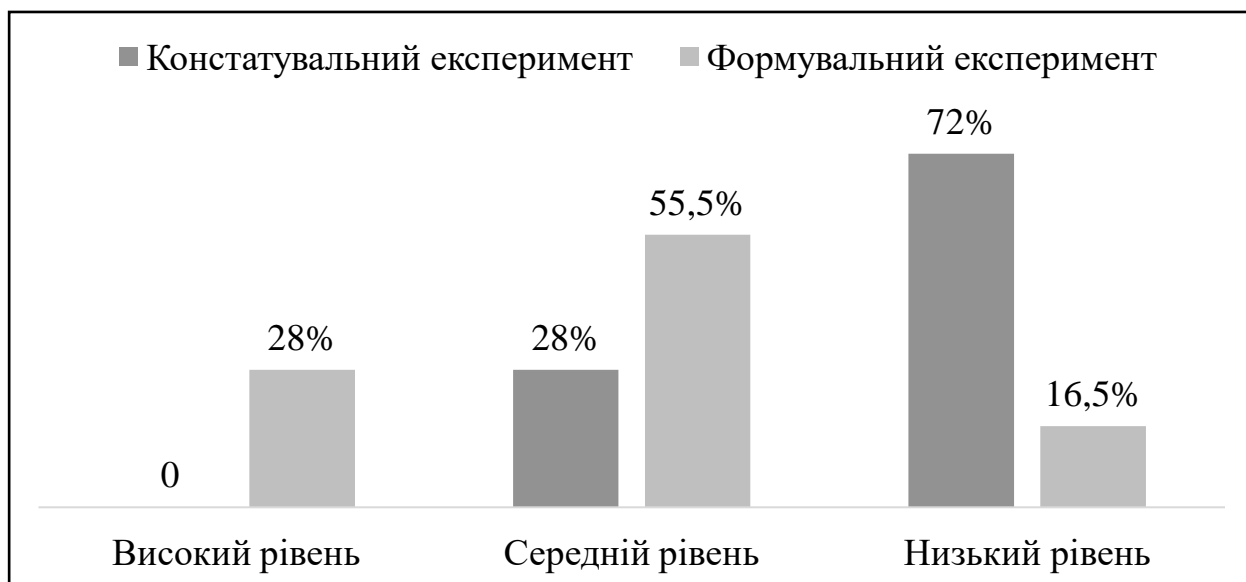
Додаток Л

Таблиця 3.2

Дані повторного обстеження сформованості навчальної поведінки під час
формульованого експерименту

№ учня	Результати анкетування батьків	Результати анкетування вчителів	Результати анкетування асистентів вчителів	Середній показник	Рівень
1	22	21	23	22	середній
2	29	31	31	30,5	низький
3	17	16	18	17	середній
4	11	12	10	11	високий
5	9	10	10	9,5	високий
6	23	25	24	24	середній
7	21	20	21	20,5	середній
8	8	7	7	7,5	високий
9	16	18	15	16,5	середній
10	21	21	21	21	середній
11	20	21	19	20	середній
12	16	18	19	17,5	середній
13	29	30	27	28,5	середній
14	7	10	11	9,5	високий
15	24	22	21	22,5	середній
16	12	11	11	11,5	високий
17	31	33	32	32	низький
18	29	30	33	30,5	низький

Порівняльні дані рівнів сформованості навчальної поведінки за результатами констатувального та формувального експериментів.

Рекомендації для вчителів початкової школи та асистентів вчителів щодо формування навчальної поведінки у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня в умовах інклюзивного навчання.

1. Підбір наочності повинен відповідати рівню сприймання та віку здобувачів з порушеннями інтелектуального розвитку.

2. Під час розробки візуального розкладу зверніть увагу на те, що зображення мають розв'язувати головні питання та бути оптимальними для сприймання.

3. Візуальний розклад повинен бути розроблений «зверху-вниз» або «зліва-направо». Такий принцип побудови розкладу сприятиме швидкому запам'ятовуванню подій.

4. Під час розробки візуального розкладу зверніть увагу на те, що учень повинен мати змогу фізично позначити пройдений елемент розкладу (перемістити картку на поле «виконано», прибрати картку з липкої стрічки тощо). Залучення додаткового аналізатора допоможе скоротити терміни впровадження розкладу у повсякденне життя молодшого школяра.

5. Уникайте перенавантаження візуального розкладу зайвими зображеннями, які не зрозумілі учню.

6. Молодшим школярам потрібно систематично використовувати візуальний розклад, пропуски днів використання недопустимі, адже у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку навички формуються тривалий час, а розпадаються дуже швидко.

7. Під час планування навчально-виховного процесу вчителю бажано обговорювати елементи уроку зі своїм асистентом. Такі дії сприятимуть уникненню загальності та надаватимуть конкретики під час розробки візуальної структури одного уроку, або схеми завдання.

8. Візуальні правила поведінки слід розробляти для кожного конкретного учня з урахуванням індивідуальних особливостей та вираженості структури дефекту. Деталізація кроків інструкції повинна бути конкретною, чіткою та максимально простою для сприймання.

9. Поступово збільшуйте арсенал візуальних правил поведінки, ускладнюйте їх структуру.